

Kuulub – ei kuulu

Kuulumise, konviviaalsuse ja autohtoonsuse mõistetest

ELO-HANNA SELJAMAA

Artikli eesmärk on tutvustada teoreetilist sõnavara, mis on loodud uurimaks argist ühiselu ja erinevustega toimetulekut tänapäeva mitmekultuurilistes ja -keelsetes ühiskondades ehk teemasid, mis on pälvinud mujal palju tähelepanu, kuid mida uuemad Eestis ilmunud identiteedi- ja kultuurikäsitlused otseselt ei puuduta (nt Viik 2012; Ehala 2018; Raud 2018). Ülevaate keskmes on mõiste *kuulumine* ja sellest lähtuv identiteedi mõiste kriitika, põgusamalt tuleb juttu kohapealsusest ehk autohtoonsusest ning konviviaalsusest kui koos elamise kunstist.¹ Vaadeldakse mõisteid ning lühidalt nende kujunemist, kasutust ja omavahelisi suhteid mitmete autorite uurimustes, keskendudes aspektidele, millest võiks abi olla Eesti kontekstis etnilisusest, lõimumisest, rändest ja mitmekultuurilisusest mõeldes.

Sõna *rahvus* tähistab eesti keeles pigem etnilist päritolu kui kodakondsust. Eestis on tavaks eeldada, et igauhe rahvust on võimalik kindlaks määrata, isegi kui samaaegselt tajutakse nii enda kui ka teiste ühese (enese)määratluse tinglikkust (vt nt Kuutma 2008: 17–18; Seljamaa 2016a: 104–105; Valk 2021). Sõna *identiteet* seostub samasuse ja terviklikkusega (Abrahams 2003: 198) ning mõtegi selle tükeldamisest või fragmenteerumisest võib olla hirmutav (vrd Seljamaa 2013: 194–195). Kultuurilist identiteeti käsitletakse vähemalt avalikus diskussioonis esmajoones rahvusliku identiteedina ja viimast omakorda rohkem või vähem päritolu võtmes etnilise identiteedina, nagu näitasid ka RITA-Ränne uurimisprojekti tulemuste arutelud leheveergudel (vt nt Kärner 2021; Tamm 2021). Sarnasest arusaamast lähtuti viimatisel rahva ja eluruumide loendusel, kus rahvuseemaliste küsimuste juurde oli lisatud selgitus: „Rahvuse määrab vastaja ise. Isikul on õigus tunnista end selle rahvuse liikmeks, millega ta tunneb end kõige tihedamini etniliselt ja kultuuriliselt seotud olevat.” Esmakordselt said vastajad märkida kuni kaks rahvust ja kaks emakeelt. (Rahvaloenduse küsitlusse... 2021 ja sealne ankeet lk 4)

Kultuurilise identiteedi seostamine rahvusega, kultuuri käsitlemine ühe või teise etnilise grupi varana ja olemuse allikana tähendab, et kultuur määrab kultuurikandjate identiteedi ette ära. Antropoloogias on sellist lähenemist nimetatud muu hulgas kultuuriliseks fundamentalismiks (Stolcke 1995) ja kulturalismiks (vrd rassismi mõistega, nt Grillo 2003; kultuuri mõiste kriitika kohta vt Abu-Lughod 1991). Artiklis vaatluse alla tulevad mõisted võimaldavad sellist instrumentalistlikku kultuurikäsitlust märgata ja analüüsida. Need aitavad mõelda ka sellest, mis ühendab Eesti elanikke, ning käsitleda Eestit mitmesena: vähemused, eri kogemused ja arusaamad ei oota lõimimist ja lõimumist, vaid on **juba** Eesti osa ning kujundavad ja iseloomus-

¹ Samasse mõistepilve kuuluvad *hübriid*, *kreool* ja *kosmopolitism* jäävad siinsest ülevaatest välja.

tavad Eestit igapäevaselt (Astapova 2021; Seljamaa 2016b, 2021). Eesti avaldub nii iseseisvuspäeva kui ka 9. mai tähistamises – võimalik on mõlemat tava järgida – ning Eesti mitmesus ei piirdu erinevate rahvustega (vrd nt Paales 2016; Põldsam 2020) ega isegi riigipiiriga, kui mõelda hargmaisusele ning välja- ja tagasirändele (nt Siim 2019, 2020a, 2020b; Telve 2019).

Kuulumise ja sellega seotud mõistete üle on teoretiseerinud eelkõige etnilisuse, rahvuluse, mitmekultuurilisuse ja rände uurijad, kelle seas leidub näiteks sotsiolooge, antropolooge, politolooge, kultuurigeograafe. Samade teemadega tegeldakse ka folkloristikas. Võib öelda, et kuulumise küsimuste ümber keerleb ühiskonnateaduste klassika oluline osa, nagu Karl Marxi võõrandumiskäsitus, Ferdinand Tönniesi *Gemeinschaft*'i (sks 'kogukond') ja *Gesellschaft*'i ('ühiskond') või Émile Durkheimi mehhaanilise ja orgaanilise solidaarsuse eristus (vt nt Yuval-Davis 2004: 216). Need teooriad on mõjutanud ka folkloori uurimist ja mõtestamist. Ühtekuuluvus, kohanemine või kohanematus muutuvate oludega ning moderniseerumine on rahvaluuleteaduses läbivad teemad. Näiteks võib traditsioonist mõelda kui modernsest kategooriast, mis sündis tärkava uue ja kaasaegse vastandumisest ja vastandamisest sellele, mida peeti vanaks ja hääbuvaks – millekski, millel pole modernses tulevikus enam kohta (nt Anttonen 2005; Arukask 2007). Ka rahvaluule uurimises oluline küsimus „kes on rahvas?“ on samal ajal küsimus kuulumise ja selle allikate kohta. Ameerika Ühendriikides 1960. aastatel sõnastatud seisukoht, et „[---] mõiste *rahvas* võib tähistada *mis tahes inimeste rühma*, kellel on vähemalt üks ühine tunnus [---] mõned traditsioonid, mida ta peab omaks“ (Dundes 2002: 17, originaali rõhutus), on praeguseks muutunud üldtuntud tõeks. Samast folkloristika uuenduslainest pärineb siinmail vähem tuntud väide, et rühmade ja siduvate tunnuste kõrval tuleks tähelepanu pöörata erinevustele ning folkloorse kommunikatsiooni kaudu toimuvale eristamisele (Bauman 1971).

Sõnavara tutvustamise kõrval osutabki artikkel kuulumise mõistele tugineva interdistsiplinaarse uurimistöö ühistele huvidele rahvaluuleteadusega ning ärgitab folkloriste selles suunas edasi mõtlema. Folkloristliku uurimistöö oluline osa tegeleb argieluga, milles realiseerub kultuuri kui jagatud eluviisi abstraktne antropoloogiline idee: kultuur saab vormi ja sisu harjumuspärastes toimimis- ning jutustamisviisides, uskumustes, ümbritsevale ja kogemustele antud selgitustes ning tähendustes, samuti (enese)representatsioonides. Ka paljud kuulumisteemalised käsitlused keskenduvad argielule ja uurivad seda folkloristidelegi tuttavate välitöömeetoditega. See on üks põhjuseid, miks kuulumise ja konviviaalsuse mõisted sobivad kokku viimastel kümnenditel folkloristikas laia kõlapinna leidnud teorialoome lähtekohtadega, mida lühidalt tutvustab artikli esimene alaosa. Sealjuures on *argielu* kõrval olulisteks märksõnadeks *tasane teooria* ja *rahvapärane*. Artikli järgmised alaosad käsitlevad mõistet *kuulumine* ja selle suhet mõistega *identiteet* ning mitmete uurijate välja pakutud kuulumise poliitika ja emotsionaalse kodutunde vahelist eristust. Kuulumise poliitikaga seoses tuleb juttu immigratsiooni vastustavast, uurijate poolt autohtoonseks nimetatud mõtteviisist. Viimasena tuleb vaatluse alla mõiste *konviviaalsus*.

Tasane ja rahvapärane

2005. aastal toimus Ameerika Folkloori Seltsi aastakonverentsil provokatiivse pealkirjaga arutelu „Miks puudub folkloristikal „suurteooria“?“, millest kasvas välja seltsi ajakirja erinumber ja sellest omakorda kogumik „Suurteooria folkloristikas“ (Haring 2016). Dorothy Noyes kasutas oma sõnavõtus folkloristika ja teooria suhteid analüüsidest väljendit „tasane teooria“ (ingl *humble theory*). Tasane teooria paigutub laiahaardeliste nähtuste kohta abstraktseid skeeme pakkuvate suurteooriate ning üksikjuhtumitele keskendunud rohujuuretasandi vahele. Selle vahepealse, võib-olla isegi ambivalentse positsiooniga käivad Noyesi (2016: 72) arvates kaasas „konstruktiivsed ja kriitilised võimalused, mis puuduvad nii kõrgel tipus kui ka päris põhjas“. Sarnaselt pooldab Margaret Mills (2016) folkloristide ja folkloristika paiknemist teooriaredeli keskmistel pulkadel. Ta märgib, et folkloristlik teooria on tõlgendav ning et selle pakutud tõlgendused võiksid olla rohujuuretasandil arusaadavad või vähemalt aimatavad. Eriti oluline on see siis, kui tahta luua kriitilist, muutusele ja muutmisele suunatud teooriat. Selline teooria peaks suutma end oma objektist mõisteliselt ja diskursiivselt distantseerida ja olema samas objektiga äratuntavalt seotud – Millsi sõnul „maandatud“² – ning selle üle arusaadavalt mõtisklema (Mills 2016: 59). Tema arvates võikski tõlgendava teooria mõõdupuu olla selle sobivus või asjakohasus: oluline on küsida, kes on see, kes peab teooriat selgitavaks, „kelle küsimustele see vastab“, kust ja kuidas on need küsimused saadud (Mills 2016: 55, originaali rõhutus). Kui suurteooriatele võib nende keerulisus ja segane sõnastus kaalu juurde anda, siis folkloristlike tõlgenduste publikuks ning hindajaks võiksid olla ka uurijate välitööpartnerid.

Nii Noyes kui ka Mills rõhutavad teooria- ja allikalooome vastastikust seotust ja omakorda nende seotust päris eluga, millega käib kaasas – võib-olla ameerikalik – soov ümbritsevat muuta. Folkloristid analüüsivad rahvapäraseid eneseväljendusi ja praktikaid ning loovad oma allikad ise koostöös nende inimestega, kellega välitöödel kohtutakse, või tuginevad kolleegide ja korrespondentide sarnasel moel loodud arhiiviallikatele. Sellest ei järeldu, nagu peaks tasane teooria tingimata teenima või kaitsma välitööpartnerite huve ja seisukohti. Teooria võib nende üle kriitiliselt reflekteerida ning paigutada need võrdlevasse konteksti (Mills 2016: 59). Tasane teooria on esseistlik selle sõna etümoloogilises, kvaliteedi testimise ja esialgse katsetamise tähenduses, nagu märgib Noyes (2016: 73; vrd Mills 2016: 56).

² Mills kasutab selle koha peal ingliskeelset adjektiivi *grounded*, viitamata sealjuures nn põhistatud teooriale (ingl *grounded theory*). Kui temalt selle kohta küsisin, ei seostanud ta oma sõnastust ega mõttekäiku otseselt põhistatud teooriaga ning täpsustas hiljem, et kui põhistatud teooria viljelejad peavad oluliseks teooria tuletamist empiirilisest ainesest, siis folkloristide jaoks on selle kõrval oluline ka teooria ligipäätavus nende jaoks, kellega koos välitöid on tehtud (e-kirjavahetus 26. II 2022 ja 17. III 2022). Põhistatud teooriale ei viita ka Noyes. Nii tasast teooriat kui ka põhistatud teooriat võib iseloomustada kesktasandi teooriatena ning anonüümse retsensendi tõstatatud küsimus nende suhtest on oluline ja vääriks eraldi käsitlust. Suurteooriate ja kultuuri-teooriate suhte kohta üldiselt vt nt Raud 2013.

Folkloristikas viitab *vernakulaarne* ehk *rahvapärane*³ millelegi, mis on mitteinstitsionaalne, elatav ja kogetav. Rahvapärased asjad ja nähtused on sageli marginaalsed, vahel ka tõrjutud, liminaalsed või isegi stigmatiseeritud (nt Goldstein, Shuman 2012). Rahvapärane on miski, mida pole õnnestunud reformida või moderniseerida, mis on distsiplineerimatu ja (kujuteldavast) normist erinev. Sotsiolingvistikas on kasutatud terminit *vernakulaar* tähenduses „keeletühiskonna kohalik (*indigenous*) variant [---], mis on seotud argiste/informaalsete kontekstidega” (Hennoste 2003: 6). Selliseid variante ja kontekste on palju ning Diane Goldstein ja Amy Shuman (2012: 116) rõhutavadki rahvapärasuse seost mitmekesisusega ning erinevus(t)e tunnustamisega. Lihtne ja mõjukas on Leonard Primiano (1997: 714) rahvapärase religiooni definitsioon: „[---] religioon nagu seda elatakse: nagu inimesed seda kohtavad, mõistavad, tõlgendavad ja praktiseerivad.” Primiano arvates võimaldab mõiste *rahvapärane* kasutamine uurijail vältida ametliku religiooni ja rahvausu hierarhilist vastandamist ja samal ajal pöörata tähelepanu võimuga seotud küsimustele. Tema sõnul on oluline mõista, et rahvapärasust kohtab ka ametlikus religioonis: isegi kirikupead „usuvad ja praktiseerivad rahvapäraselt”, sest nendegi usuelu mõjutavad kohandumine, loominguline lähenemine, eriarvamused, elatud elu reflekteerimine (Primiano 1997: 715; Bowman, Valk 2012).

Varieerumist ja mitmesust käsitlev mõiste *rahvapärane* aitab mõelda näiteks sellest, kuidas rahvusvähemuste kultuuriseltsid tõlgendavad ja rakendavad riiklikes dokumentides sätestatud lõimumise ja mitmekultuurilise Eesti nägemusi (vrd Seljamaa 2013) või kuidas pagulased tõlgendavad Eesti ja Euroopa Liidu asüüli-süsteemi (Astapova 2020). Samal ajal ei ole mõiste rahvusvahelises rände, lõimumise ja mitmekultuurilisuse teemalises uurimistöös kanda kinnitanud. Küll aga kasutatakse seal mõisteid *argielu*, *igapäevane* ja *tavaline* (nt Wise, Velayutham 2009; Neal jt 2018), mille üle jällegi folkloristid eriti ei arutle, kuid mis on viimastel kümnenditel tekitanud interdistsiplinaarset huvi (nt Gardiner 2000; Roberts 2006; Pink 2012).

Nii nagu rahvapärase mõistega tähistatav, ei moodusta ka argielu omaette sfääri või iseseisvat nähtust: mõlemad vormuvad ja rulluvad lahti erinevate tegurite ning suhete kontekstis, viimaseid omakorda kujundades ja mõjutades. Dorothy Smithi (1987) sõnul, kes ühena esimestest käsitles argielu mõistet naiskogemuse vaatepunktist, on argielu paratamatult kohalik ja ajalik, piiratud seda elu elava inimese keha ja tajuga. Argielu korraldavad ja suunavad sellest väljapoole jäävad ühiskondlikud suhted ja tingimused. Seega pole argielu läbipaistev ega enesestmõistetav,

³ Eesti keeles näib *vernakulaarne* olevat käibele läinud eelkõige arhitektuuri vallas, kus räägitakse vernakulaarsest või rahvaarhitektuurist kui rajatistest, „millel pole arhitekti ja mille ehitamiseks on kasutatud kättesaadavaid materjale ja traditsioonilisi oskusi” (Kask 2019). Folkloristid eelistavad terminit *rahvapärane*. USA-s, kus erialade ja uurimisainese piirid jooksevad mõnevõrra teisiti, on üks tunnustatumaid vernakulaarse arhitektuuri uurijaid folklorist Henry Glassie. Ametniku soovitusõnastiku (AMSS) järgi on *vernakulaarne* „laialivalguva sisuga toorlaen”. Sõnastiku välja pakutud eestikeelsed vasted ’kohalik, kohalikus stiilis; kodumaine, pärismaine’ on aga kitsama sisuga kui *rahvapärane* praeguses folkloristlikus tähenduses (vrd nt Hiimäe jt 2020 ja folkloristlikele lähenemistele tuginevat Madisson, Ventsel 2014) ning lähtuvad metodoloogilisele rahvuslusele omasest territooriumi, rahva ja pärimuse kolmikliidust (vrd Kuutma 2008). Kasutan artiklis sõnu *vernakulaarne* ja *rahvapärane* sünonüümidena, eelistades viimast.

selle loogika ei peitu argielus endas, vaid seda tuleks otsida mikro- ja makrotasandi ristumiskohtadest (Smith 1987: 91), mis on olulised ka rahvapäraseid nähtusi ning kuulumist ja mittekuulumist uurides.

Kuulumine ja/või identiteet

Ingliskeelne verb *belong* tähendab nii 'kellegi/millegi hulka või teatud kohta kuuluma' kui ka 'kellegi/millegi päralt olema', märkides omandisuhet. Nimisõna *belong-ing* eestikeelsed vasted võiksid olla 'kuulumine; kuuluvus'; substantiiv *belongings* tähistab (juurde)kuuluvaid asju, omandit. Nagu artiklist selgub, leiavad need erinevad tähendused mõiste *kuulumine* üle teoretiseerimisel kasutust ning näikse moodustavat osa mõiste tõmbejõust. Eelistan eesti keeles verbist tuletatud nimisõna *kuulumine*, sest võrreldes tuletisega *kuuluvus* vahendab see paremini protsessi ja liikumises olemist, kuulumist kui tegevust ja pürgimust, mis võib ka luhtuda ja viia mittekuulumiseni. Sisuliselt ma aga kuulumist ja kuuluvust ei erista.

Kuulumise teemal on praeguseks avaldatud rohkem käsitlusi, kui ükski ülevaateartikkel suudaks kokku võtta (vrd nt Antonsich 2010; Wright 2015; Youkhana 2015; Lähdesmäki jt 2016; Pfaff-Czarnecka 2018). Ühena esimestest teoretiseeris kuulumise mõiste üle laia profiiliga kultuuriuuriija Elspeth Probyn 1996. aastal avaldatud mõjukas raamatus „Outside Belongings”, mille pealkirja võib tõlkida mitmeti, näiteks „Väljaspool kuulumisi”. Mängides ingliskeelse sõnaga *belong*, mis on kokku pandud sõnadest *be* 'olema' ja *long* 'igatsema', leidis Probyn, et igatsus teiseks saada käib kuulumise juurde. Erinevalt mõistest *identiteet*, mida tema väitel iseloomustab „fikseeritud kategooriline loogika” (Probyn 1996: 9), annab *kuulumine* edasi iha ja igatsust olla seotud teiste inimeste, kohtade või olemise viisidega. Kuulumine pole üksikisiku eraasi, vaid alati relatsiooniline ja väljendab pidevat liikumist kategooriate vahel. Igatsus „päriselt ja tõeliselt kuuluda” ei täitu aga kunagi, sest igatsus viitab samal ajal väljas või eemal olemisele (Probyn 1996: 8). Suhtelisus, emotsioonid ja afektid on korduvad motiivid hilisemates kuulumise mõistest lähtuvates uurimustes. Kvääri mõiste ja kvääriteooria (Viik 2015) kõrval lähtub Probyni teos ka argielust mitmekeelse ja paljurahvuselisest Montréalis, kus inimesed on sunnitud ja harjunud üksteisega arvestama.

Viimaste kümnendite huvi kuulumise vastu ongi võrsunud tihenened rändevõogudest, „ülimitmekesisest” (Vertovec 2007) suurlinnade tänavatelt ja hargmaise elukorralduse võrgustikest. Tuuli Lähdesmäki ja kaasautorite (2016: 241) arvates väljendub kuulumise mõiste populaarsuses kohaliku uutmoodi tähtsustamine ja tähtsustumine vastureaktsioonina globaliseerumisele. Kuulumises on nähtud (nt Youkhana 2015) võimalust liikuda edasi ja eemale rahvuse või muu kollektiivi essentsialistlikest käsitlustest ja metodoloogilisest rahvuslusest. Viimane peab loomulikuks rahvusriike ja nende uurimist, samastades ühiskonna rahvusriigiga ning uurimishuvid rahvusriigi huvidega (Wimmer, Glick Schiller 2003). Nina Glick Schilleri (2012) hinnangul lähtub ka suur osa identiteedi, rände, mitmekesisuse ja lõimimise teemalisest uurimistööst jätkuvalt ning mõnikord teadvustamatult oma

ja võõra dihhotoomiast, mis sai alguse valgustusfilosoofia ja kolonialismi sünergias ning elab visalt edasi metodoloogilises rahvusluses.

Leidub uurijaid, kes peavad vajalikuks täpsemalt määratleda kuulumise mõistet, samuti mõistete *kuulumine* ja *identiteet* vahekorda (nt Anthias 2006; Lähdesmäki jt 2016), aga ka neid, kes kutsuvad üles arutlema kuulumise mõiste üle viisil, mis ei seletaks seda ära – just mõiste ambivalentsus andvat edasi kuulumise kogemuste ja tunnete vastandlikkust (Wright 2015). Samal ajal on kuulumise mõistes nähtud alternatiivi identiteedi mõistele just põhjusel, et *identiteet* on paisunud tähendama kõike ja samal ajal mitte midagi (Lähdesmäki jt 2016: 234).

Rogers Brubaker ja Frederick Cooper (2000) soovitasid oma palju vastukaja tekitanud artiklis uurijail terminist *identiteet* loobuda põhjusel, et seda kasutavad erinevad ja isegi vastandlike huvidega toimijad. *Identiteet* on samaaegselt käibel analüütilise kategooria ja identiteedipoliitika tööriistana (vt nt Kuutma jt 2012). Brubaker ja Cooper rõhutavad vajadust hoida need kaks välja lahus (Brubaker 2004: 31–33), ärgitades mõtlema rassist, rahvusest ja etnilisusest mitte ontoloogilises, vaid epistemoloogilises võtmes: mitte „asjadena maailmas, vaid vaadetena maailmale” (Brubaker 2004: 79; originaali rõhutus). See ei tähenda, nagu peaks kategooriatest loobuma (vrd Ehala 2018: 24), pigem tuleks tähelepanu nihutada gruppidele grupeerimisele – „klassifitseerimisele, kategoriseerimisele ja identifitseerimisele” (Brubaker 2004: 79) – ning sellele, millal, miks ja kuidas otsustatakse midagi tõlgendada rahvuse (ja/või rassi ja/või etnilisuse) võtmes.

Rändeteemadega tegelema Floya Anthias ei pea vajalikuks ega võimalikukski identiteedi mõistest loobuda, sest tegu on kontseptsiooniga, mis läbib ühiskonda ja inimeseks olemise (argiseid) arusaamu ning mis on ka oluline poliitiline tööriist (nt Anthias 2002a, 2006, 2013). Anthias leiab, et kui *identiteet* suunab pärima „kes sa oled?” või „kellega/millega sa samastud?” ja viib alati tagasi „mina” juurde, siis *kuulumine* viitab endast väljapoole: paiknemisele ruumis ja/või ühiskonnas, kuulumisele kellegi või millegi juurde, kusagilt või kellegi hulgast välja arvamisele ja välja astumisele. Kuulumise kogemused on kontekstisidused ja ajaliselt piiritletud (Anthias 2013: 7–9). Mõiste võimaldab eristada kuulumist eri mõõdetes, nagu kodu, linn, riik või hargmaine ruum, ametlik ja mitteametlik (vrd Antonsich 2010; Wood, Waite 2011), ning küsida täpsemaid küsimusi kaasamis- ja välistamisviiside ja tajumise kohta.

Anthias on oma kuulumisteemaliste kirjutistega arendanud interseksionaalset lähenemist,⁴ mis võimaldab mõelda erinevustest ja ebavõrdsusest mitte gruppide või indiviidide omaduste, vaid kontekstisidusate protsessidena. Tuues sisse mobiilsuse ja hargmaisuse aspektid, rõhutab Anthias igasuguse paiknemise mitmesust ja protsessuaalsust, aja- ja kohaspetsiifilisust. Sugu, etnilisust, klassi, aga ka rassi ning teisi kategooriaid võib tema nägemuses käsitleda paikadena või kohtadena (*location*), mis on vastastikku seotud ja sõltuvad üksteisest ning mida nõueldakse endale ja omistatakse teistele konkreetses kontekstis (Anthias 2002a). Inimese asetus ühes kategoorias ei määra tema paiknemist teises kategoorias ja võib sellele isegi vastu rääkida:

⁴ „Selle lähenemise järgi tuleks erinevaid sotsiaalselt konstrueeritud identiteedi- ja eristus- kategooriaid (sugu, rass, klass, etnilisus, vanus, seksuaalne sättumus jne) käsitleda mitte eraldi-seisvatena, vaid inimeste kogemustes omavahel põimunutena” (Aavik, Kase 2015).

ühes olukorras nõrgemal positsioonil olija võib teisel hetkel ja teises kohas leida end mujalt; võib olla ühes plaanis oma ja sees ning samaaegselt mingis teises mõttes võõras ja väljas (Anthias 2002b: 279). Anthias huvitavadki just sedalaadi vastuolud, näiteks erinevused pealtnäha homogeense kategooria sees ja erinevate kategooriate piire ületav solidaarsus (nt Anthias 2013).

Folkloristika seisukohast on huvitav, et Anthias peab jutustamist oluliseks praktikaks, mille kaudu üksikisikud end ja teisi etnilisuse ja muude kategooriate suhtes positioneerivad, samal ajal neid kategooriaid kujundades. Tema seisukoht, et jutustus on tegu (nt Anthias 2002a: 498–501), ühtib folkloristliku esituse teooria põhiideega, et folkloor loob sotsiaalset tegelikkust (vt nt Bauman 1984). Anthias (2002a) järgi räägivad „paiknemise lood” sellest, kuidas jutustaja teatud hetkel ja teatud tingimustes mõistab oma kohta ühiskonnas, enda paigutumist ja paigutatud saamist valitseva korra suhtes, mille kujundamises ta oma lugu jutustades ka ise osaleb. Nira Yuval-Davis (2006: 202) on sarnaselt viidanud identiteedilugudele kui lugudele, „mis seostuvad otseselt või kaudselt [jutustaja] enda ja/või teiste arusaamadega sellest, mida (etnilise, rassilise, rahvusliku, kultuurilise, religioosse) rühma liikmeks olemine võib tähendada”. Lugudega on seotud ning neid aitavad (taas)luua performatiivsed praktikad: korduvad ja kohaspetsiifilised tegevused (Bell 1999; Yuval-Davis 2006: 203).

Performatiivsete praktikate seisukohast väärrib mainimist Anne-Marie Fortieri (2000) uurimus mälu, koha ja identiteedi suhetest Londoni itaallaste seas. Probynist inspireeritud Fortier käsitleb identiteeti kinnitumismomentide või lävepakkudena kuuluda igatsemise pidevas voos, mille juurest liigutakse varsti jälle ebakindlasse ja liminaalsessegi otsimisse ja igatsusse. Religioosseid rituaale ja teisi ühistegevusi analüüsinud Fortieri (2000: 10) sõnul paelusid teda just Londoni itaallaste identiteediotsingud, usk selle ettevõtmise teostatavusse ja ihaldusväärssusse, samal ajal ei soovinud ta oma uurimusega „taastoota identiteeti kui lõpetatud teksti või läbipaistvat objekti”. Tema nägemus identiteedist kui lävepakust on kõrvutatav Noyesi (2003) võrgustiku ja kogukonna analüütilise eristusega, mis lähtub esituse folkloristlikust uurimisest ja on sarnaselt tasase teooria ideega pärvinud laialdast tähelepanu. *Võrgustik* tähistab argisuhtlust ja -seoseid (nt laulukooride regulaarsed proovid jm ettevalmistused laulupidude vahelisel perioodil) ning *kogukond* selle performatiivseid laiendusi (kooride kogunemine laulukaare alla). Esimene kaldub olema teise eeldus, aga nendevaheline suhe on dialektiline. Kogukond realiseerub just kollektiivsetes esitustes, mis omakorda mõjutavad võrgustiku praktikaid ja kuju, nii võrgustikus osalejate kui ka väljaspool olijate kujutlusi sellest. Kogukond sünnib koostegemisest, eriti kollektiivsetest esitustest, mis toovad inimesed korduvalt, regulaarselt kokku, et jõuda seeläbi konsensuseni selle sõna etümoloogilises, „koos tundmise” tähenduses (Noyes 2003: 28–30). Iga laulupeol käinu teab, et „[---] üheks kehaks ja üheks hääleks kokku saav rahvahulk on suurem kui osade summa” (Noyes 2003: 30). Esitusest sündiv kogukond on kehaline ja meeleline, võimas, kuid ka ajutine, sest juba puhtfüüsiliselt saab kõrgendatud meeleolu kesta piiratud aja. Kindla vormiga tegevuste kordumine ja kordamine talletab kogukonna üksikisiku kehamällu, kust seda on võimalik esile manada ja ellu äratada, ka poliitiliselt (ära) kasutada.

Kuulumise poliitika

Kuulumise poliitikast (*politics of belonging*) hakati kõigepealt rääkima vähemuste, lõimumis- ja rändepoliitikaga seoses (nt Geddes, Favell 1999). Mõistete *kuulumine* ja *kuulumise poliitika* analüütilise eristusega on süstemaatiliselt tegeleenud üks rahvusvaheliselt tuntumaid kuulumise teoreetikuid Nira Yuval-Davis (nt 2004, 2006, 2011). Kuulumine tähistab Yuval-Davise lähenemises emotsionaalset seotust või kiindumust, kodutunnet. Tavaliselt toimib kodutunne märkamatuult ja loomulikult ning seda asutakse väljendama ja politiseerima alles siis, kui miski seda ähvardab – kui kuulumine seatakse kahtluse alla. Kuulumise poliitika all peab Yuval-Davis (2006: 197) silmas kuulumise politiseerimist: „[---] poliitilisi projekte, mille eesmärk on luua teatud viisidel kuulumist teatud kollektiividesse, mida luuakse samaaegselt nende samade projektide kaudu.” Sedalaadi projekt on kodakondsus, aga kuulumise poliitiliste projektide hulka võib lugeda ka lõimumise, rändepoliitika ja rahvuskaaslaste programmid. Tegu on piiritlevate projektidega, mis eraldavad omasid võõrastest ning mis samaaegselt ühtesid kaasavad ja teisi välistavad (Yuval-Davis 2006: 204).

Mitmed teisedki uurijad lähtuvad sarnasest isikliku ja formaalsema kuulumise vahelisest kaksikjaotusest (vt nt Antonsich 2010 ja sealsed viited; Wright 2015: 393–394). Samal ajal peab näiteks Anthias (2013: 6–7) sellist lähenemist väheveenvaks, sest „sotsiaalne ja poliitiline läbivad igasugust ühiselu, sh meie tundeid, väärtusi ja suundumusi”. Yuval-Davis peab siiski vajalikuks uurida lähemalt tingimusi, mida erinevad poliitilised projektid kuulumisele esitavad. Kui kuulumise aluseks on jagatud demokraatlikud väärtused või eeldus, et makstakse makse, võiks ühiskonda või riiki kuulumise künnis tema arvates olla madal. Päritolule või rassile rajatud piire on tema sõnul keerulisem ületada kui keele- ja kultuuripiire. (Yuval-Davis 2006: 209) Ometi võib kultuurist saada läbimatu müür, kui seda käsitletakse sünnipärase kategooria ja pärandvarana. Keel võib toimida neutraalse ja läbipaistva kanalina, mis on ühise informuumi ja riigiidentiteedi alus, kuid samal ajal ka etnilise identiteedi nurgakivina, nagu see on Eestis, kus rahvust mõistetakse etniliselt. Kodakondsusele kultuurilise sisu andmine on uurijate sõnul Euroopas leviv suundumus (nt Duyvendak 2011; Balkenhol jt 2016) ning selle kajastusi võib leida ka Eestis riigiidentiteedi üle peetavais aruteludes (vt Tammaru 2021; Kärner 2021; Tamm 2021). Õigusteadlase Tamar De Waali (2020: 239–240) hinnangul on Euroopas käimas pööre lõimumismudelite suunas, mis räägivad küll universaalsetest ja euroopalikest väärtustest, kuid täidavad need väärtused kohaliku sisuga, mistõttu need ei ole enam kõike ja kõiki haaravad, vaid „osa *teatud* kultuurist, millesse sisserändajad (veel) ei kuulu” (De Waal 2020: 240, originaali rõhutus).

Autohtoonne kuulumise poliitika

Praegusaja kuulumise poliitiliste projektidega seostub ka autohtoonuse mõiste.⁵ Autohtoonse loogika järgi on (suurem) õigus arvamusele ja ressursidele neil, kes on kohaliku(ma)d ja antud territooriumiga (kauem) seotud, põlise(ma)d. Autohtoonni vastandiks on allohtoon – see, kes on mujalt, teine (Geschiere 2009; Yuval-Davis 2012). Autohtoonne, ka nativistlik (Balkenhol jt 2016) või integralistlik (Holmes 2000) poliitika seisab vastu immigratsioonile, nähes selles ohtu kohalikele healole ja elujärjele. Uurijad peavad autohtoonust vastureaktsiooniks neoliberaalsele globaliseerumisele ja ühes sellega hoogustunud rändevoogudele. Neoliberalismi tingimustes on riigi- ja erasektor ning globaalne ja kohalik tasand põimunud. Selle tulemusena on kahanenud riikide võimalused erasektorit kontrollida, kuigi riigi vastav sekkumine võib olla kodanike huvides. Riigid ei ole nõrgenenud, vaid pigem sisetiselt muutunud: täidesaatva võimu roll on kasvanud ja seadusandliku võimu oma vähenenud, mis ühes jätkuvast ebakindlusest tingitud väsimusega süvendab kodanike võimust võõrandumist (vt nt Yuval-Davis 2012). Douglas Holmesi (2000) nägemuses seavad sellest võõrandumisest sündivad liikumised ideaaliks jagamatu, omaette tervikliku kultuurimiljöö, millesse kuulumist peetakse iseenesest väärtuslikuks. Holmes paigutab integralismi valgustuse kriitika Euroopa pikka traditsiooni, millesse kuuluvad romantismi kõrval ka fašism ja natsionaalsotsialism. Autohtoonused liikumised koguvad pooldajaid aga ka näiteks Aafrikas ja Aasias (Geschiere 2009).

Kui etnilisuse juures on oluline ühine päritolu ja seega ajalugu, sageli ka keel ja nimi, mis eristab üht gruppi teisest, siis autohtoonusel põhinevate nõudmistete esitamiseks piisab Peter Geschiere'i sõnul väitest, et oldi „siin”, sellel territooriumil varem, enne teist (Geschiere 2009: 28, 230). Nii on autohtoonuse etnilisusest n-ö elastsem (Yuval-Davis 2012: 95), eri sisuga täidetav mõiste. Nagu teisi identiteete, tuleb autohtoonust pidevalt uuesti luua, püsiv on ainult sõltuvus teisesusest. Näiteks Nõukogude Liidu avarustest Eestisse tulnud on teised seni, kuni ei pea tõrjuma uusi sisserändajaid.

Nagu artikli alguses viidatud kultuuriline fundamentalism, põhineb ka autohtoonuse kujutlusel kultuuridest kui entiteetidest, mis on ühismõõduta ega ole mõeldud segunema. Achille Mbembe ongi kirjeldanud autohtoonust „võimatu visioonina”, kuivõrd see eeldab „Teiseta universumit” (tsit Geschiere 2009: 166). Samal ajal rõhutab mõni uurija (nt Holmes 2000; Mepschen 2016), et tähelepanu vääriks muutustest tulenevad kannatused ja kaotusvalu, sest neid kasutavad oma eesmärki- del ära paremäärmuslikud poliitilised jõud, samuti seetõttu, et sisserändajaid vaenates kritiseeritakse sageli hoopis suuremaid ühiskondlikke muutusi ja nende tagajärgi, mida ei osata sõnadesse panna.

⁵ Kr *autochthon* 'kohaliku päritolu, maast tärpanud, kohapeal moodustunud'. Terminite ja mõistetete *autohtoonne* ja *põline* (ingl *indigenous*) suhete kohta erinevates keeltes ja rahvusvahelistes organisatsioonides vt nt Geschiere 2009: 19–20 ja Yuval-Davis 2011: 102–106. Peter Geschiere (2009) annab ülevaate mõiste *autohtoonne* genealoogiast, mis ulatub vähemalt Euripiidesse tragöödiateni.

Inimülene kuulumine

Kuulumise poliitiliste projektide kõrval käsitletakse järjest enam emotsionaalset kuulumist kui kodutunnet ning analüüsitakse ainelise ja loodusliku sfääri rolli selles. Peggy Levitt ja Nina Glick Schiller (2004) ning neile tuginedes Maja Povrzanović Frykman (2019) on hargmaisusega seoses teinud vahet olemise ja kuulumise viisidel. Olemise viisid viitavad sotsiaalsetele suhetele ja praktikatele, millega inimesed on argiselt seotud, kuid millega nad ei tarvitse emotsionaalselt samastuda. Kuulumise viisid seevastu tähistavad praktikaid, millega väljendatakse teadlikult seotust mõne grupiga. Olemine ja kuulumine võivad, aga ei pruugi kattuda. Hargmaise elu elajad kombineerivad olemise ja kuulumise viise kontekstist sõltuvalt. Näiteks võidakse suhelda kodumaal olijatega, ilma et end kodumaaga samastataks. Kõrvaltvaatajal võib olla võimatu otsustada, kas tava järgitakse, sest nii on selles peres alati tehtud (hargmaine olemine), või seetõttu, et selle kaudu soovitakse väljendada ja teistele teadvustada kuulumist etnilisse vähemusse ja seoseid kodumaaga (hargmaine kuulumine). Oluline on, kuidas hargmaist elu elav inimene ise oma tegevusi kogeb ja tõlgendab (Levitt, Glick Schiller 2004, eriti lk 1010–1011).

Povrzanović Frykman (2019) on leidnud, et üle riigipiiride viidavad ja toodavad asjad ning toiduained võivad toimida nii identiteedimarkereina – asjad loovad ja hoiavad alal erinevust – kui ka lihtsalt tarbeesemetena; ese võib liikuda ühest kateooriast teise kas aja möödudes või sõltuvalt sellest, kus parajasti ollakse. Tema arvates aitab üksikisikutele ja esemetele keskendumine uurijail mõista nii mobiilsust selle eri vormides kui ka kodutunde loomisprotsesse ning märgata sarnasusi seal, kus ollakse harjunud nägema erinevusi. Näiteks peab ta oluliseks kõrvutada hargmaist ehk riigipiire ületavat eluviisi ja translokaalset elukorraldust, kui elatakse näiteks pool aastat maal ja pool linnas või osa nädalast ühes ja osa teises kohas (Povrzanović Frykmani 2019: 39–41). Töö tõttu reisivate täiskasvanute kõrval võib ka laste elu olla translokaalne, kui nad jagavad seda eraldi elavate vanemate vahel. Povrzanović Frykmani uurimistöö kinnitab, et kodutunne sünnib paljuski rutiinsetest tegevustest ja isiklikest harjumustest, mis on materiaalsest kultuurist lahutamatud.

Sarah Wrighti (2015) feministlikust teooriast ja põlisrahvaste uurimisest lähtuvas käsitluses kohtuvad materiaalne ja looduskeskkond, kuulumine ja kellekski-millekski saamise (*becoming*) pidev protsess. Wrighti tähelepanu keskpunktis on emotsioonid ja afektid ning nende osalus ühiskonna kujundamises, maailma tundmises ja teadmises. Kuulumine kui tunne ja taju ei lähtu ainult inimese sisemaailmast ega ka välistest allikatest, vaid kujuneb nendevahelises suhtes ja kontaktis (2015: 397–402). Mittekuulumine sünnib vastavalt lähedusest, mis tekitab erinevuse, samasuse puudumise tunde. Wrighti järgi võibki igasugust kuulumist vaadata koos tekkimise, saamise ja tulemisena, milles osalevad nii inimesed kui ka „rohkem-kui-inimesed” (*more-than-human*),⁶ sh loomad, kohad, emotsioonid, esemed, institutsioonid, toit, lood, praktikad ja rituaalid. Wrighti sõnul (2015: 402) „[---] ei ole eelnevalt valmis maailma, mida peegeldada, kuhu kuuluda” – või mitte kuuluda. Koht ei moodusta

⁶ Rohkem-kui-inimestest kirjutab möödaminnes Marek Tamm (2018).

inimeste kuulumisele ja eksistentsile tausta, vaid inimesed ja kohad ning teised rohkem-kui-inimesed loovad üksteist koos (Wright 2015: 402–403). Nii kirjeldabki Wright (2015: 402) kuulumist „inimesest suurema sündmusena”.

Konviviaalsus

Alates 2000. aastatest on hakatud käsitlema urbaanset koos ja kõrvuti elamist konviviaalsuse mõiste abil (vt nt Gilroy 2004; Nowicka, Vertovec 2014; Hemer jt 2020). Eesti keeles on konviviaalsusest kirjutatud seoses Luterliku Maailmaliidu diakooniatöoga „üheskoos solidaarsuses elamise kunsti ja praktika” tähenduses (Siirto 2016: 205). Konviviaalsuse teema kerkis esile, kui reformatsiooni 500 aasta juubeliga seoses arutleti diakooniatöö üle praeguses globaliseerunud, rändest ja ebavõrdsusest vormitud Euroopas. Diakooniatöö kontekstis mõeldakse solidaarsuse all ühise eesmärgi nimel koos tegutsemist ja sellest sündivat samasustunnet, mis aitab ületada muid erinevusi. Üheskoos solidaarsuses elamine eeldab soovi üksteiselt õppida ja valmisolekut mugavustsoonist lahkuda (Siirto 2016: 206–207).

Kultuuri- ja sotsiaalteaduslik uurimistöö konviviaalsuse teemal on kantud soovist mõelda koos elamisest viisil, mis lähtuks erinevusi ületavast vastastikusest seotusest ja sõltuvusest. Ivan Illichi (1926–2002) teedrajav teos „Konviviaalsuse tööriistad” („Tools for Conviviality”, 1973) inspireeris ka konviviaalse diakoonia mõtestajaid. Austrias sündinud ning hiljem elu Euroopa ja Ameerika maailmajao vahel jaganud Illich töötas aastaid katoliku preestrina. Konviviaalsena kujutles ta koostööle rajatud ühiskonnakorraldust, kus tavainimesed saavutavad uuesti tehnoloogia üle kontrolli, pürgimaks kestliku kasvu ja isikliku heaolu poole (Nowicka 2020: 26). Nii hõlmas konviviaalsus Illichi käsituses inimeste ja loodus- ning tehiskeskkonna kooseksisteerimist ja teadlikkust sellest, et üksikisiku käekäik sõltub planeedi healust (Nowicka, Vertovec 2014: 343–344). Encarnación Gutiérrez Rodríguez (2020: 107) seostab Illichi lähenemist hispaaniakeelse mõistega *convivencia*, mis tähistab vastastikusel austusel ja hoolivusel põhinevat seltsis elamist ning kasvab välja koeksistentsi (hispaania keeles *coexistencia*) mõistest, kuid *convivencia* käsitleb ka koos ja kõrvuti elamise moraalseid tingimusi. Illichit inspireerisid XX sajandi Hispaania mõtlejad, kes konviviaalsuse kaudu vastandusid valitsevale fašistlikule režiimile. Franco kolonialistlik ja imperialistlik monokultuuriline ja ükskeelne visioon Hispaaniast eitas juutide, moslemite ja kristlaste ajaloolist segunemist ja kooselu Ibeeria poolsaarel ning selle kaudu riigi ja rahvuse mitmekelset ning multikonfessionaalset juuri (Gutiérrez Rodríguez 2020: 107–109).

Linliku konviviaalsuse analüüsidest viidatakse Illichist enam Paul Gilroy Suurbritanniat käsitlevale teosele „Pärast imperiumit. Melanhoolia või konviviaalne kultuur” (2004). Gilroy sõnul iseloomustab konviviaalset kultuuri „võime elada teisesusega, tundmata hirmu või muutumata murelikuks või vägivaldseks” (Gilroy 2004: xi). Postkoloniaalsetes suurlinnades on erinevusega elamine ja toimetulek tema hinnangul muutunud tavaliseks. Erinevuse argipäevastumine ei tähenda konfliktide ja diskrimineerimise kadumist, kuid osutab kommunikatsiooni, usalduse ja

vastastikuse tunnustuse võimalikkusele ja toimele üle keeleliste, rassiliste, religioosete, kultuuriliste või teiste eraldusjoonte, mida valitsev diskursus tähtsustab ja loomulikuks peab. Spontaanne ja avatud konviviaalne kultuur lähtub erinevuste asemel sarnasusest ja samasusest. Nii juhib see teadlaste tähelepanu suletud ja fikseeritud identiteedilt identifitseerimisele, toimides üksiti identiteedi mõiste kriitikana (Gilroy 2004: xi). Gilroy väitel hoiab immigrandi kuju eurooplasi pantvangis ning suunab neid nägema kaasaegsete probleemide allikana nimelt sisserännet ja sisserändajaid, kuigi viimaseid oleks parem vaadelda Euroopa ajaloo, poliitilise kultuuri ja enese kirjelduse osana (Gilroy 2004: 157).

Konviviaalsuse teemaga pikalt ja süvitsi tegelenud Magdalena Nowicka (2020: 16–17) on praeguseks jõudnud seisukohale, et mõiste väärtuseks on võimalus uut moodi mõelda ühiskondlikkusest (ingl *sociality*), kokkukuuluvusest (*togetherness*) ja erinevusest. Kaardistades korduvaid mustreid ja lünki senises uurimistöös, leiab Nowicka, et teadlased keskenduvad suveräänsete, üksteisele võõraste inimeste põgusatele ja sujuvatele kohtumistele (pool)avalikus linnaruumis ning idealiseerivad võrdsust. Selle tulemusena kalduvad konviviaalsuse mõistest lähtuvad uurimused käsitlema seda, kuidas asjad olema peaksid: kujuteldavat, ihaldatud, kuid pigem kättesaamatut olukorda (Nowicka 2020: 16). Mõiste analüütilise potentsiaali realiseerimiseks tuleks Nowicka arvates teadvustada konviviaalsusega seotud petlikke kujutelmi ja neile vastu hakata, uurides näiteks ka privaatsfääris ja kodus toimuvat, pöörata tähelepanu erinevustele ja ebavõrdsusele ning analüüsida riigi rolli inimeste kategoriseerimisel ja mitmekesisuse haldamisel (Nowicka 2020: 28–31). Suurema ja teistlaadi võrdsuseni jõudmise eelduseks on ebavõrdsuse tunnistamine ning vastastikuse seotuse, ka loodusega seotuse teadvustamine (Nowicka 2020: 32). Ka on tema sõnul oluline küsida, miks nii uurijad kui ka tavakodanikud hindavad kõrgelt konviviaalseid olukordi kui (vähemalt pealtnäha) sõbralikke, vastastikusele tunnustusele rajatud kohtumisi. Üheks põhjuseks võib olla, et need võimaldavad üksteisele võõrastel inimestel koos tegutsemisest tuletada jagatud identiteedi (Nowicka 2020: 32; vrd Fortier 2000; Noyes 2003).

Kokkuvõte

Uurijate igatsus sõnade järele, mis ümbritsevat täpsemalt kirjeldaksid, ei vaibu. Nimetades nähtusi, protsesse ja kogemusi teiste nimedega, saab neist teisel viisil, võib-olla ka uut moodi mõelda. *Kuulumine* tundub tabavat praeguse ajastu närvi paremini kui *identiteet*, kuid kahe mõiste suhe on kõike muud kui selge.

Eesti argine mitmesus ning inimeste mitmesugused Eestiga seotud kogemused väärivad ja vajavad enam tähelepanu. *Kuulumine* ja *konviviaalsus* koos seotud mõistetega pakuvad selleks häid lähtekohti niivõrd, kuivõrd need aitavad märgata ja käsitleda seda, mis jääb muidu tähelepanuta, ning läheneda loovalt juba klišeeks muutunud teemadele. Artiklis tutvustatud lähenemised ja uurimused tegelevad paljuski sama elatud elu tasandiga, millest tõukub tänapäevane folkloristlik mõiste *rahvapärane* ja sellega seotud tasase teooria idee. Nii ühel kui ka teisel puhul on

oluline tõlgenduslikkus, taotluslikult piiratud üldistused ning side „päris eluga”, mida aitab hoida etnograafiliste meetodite kasutamine. Mõisted *kuulumine* ja *konviviaalsus* kutsuvad rahva ja kogukonna folkloristlikke käsitusi veidi teise nurga alt läbi mõtlema, muu hulgas pöörama enam tähelepanu (linlikule) erinevustega koos ja kõrvuti elamisele. Ka võivad need mõisted aidata mõelda pigem ebameeldivatest mittekuulumise kogemustest ja praktikatest ning folkloori osast neis. Vajadus seda-laadi kirjaoskuse järele kasvab koos Eesti mitmesusega.

Teadustööd on rahastanud EMP finantsmehhanismi Balti teaduskoostöö programm (EMP340), Eesti Teadusagentuuri projekt PSG48 „Folkloristlik vaade kuulumisele ja mitte-kuulumisele Eestis” (2018–2021) ning Helsingi Ülikooli projekt „Transnational memory cultures of Ingrian Finns” (2020–2022). Tänan anonüümset retsensenti kaasa-mõtlemise eest.

VEEBIVARAD

AMSS = Ametniku soovitusõnastik. <https://www.eki.ee/dict/ametnik/>

KIRJANDUS

- Aavik, Kadri; Kase, Dagmar 2015.** Interseksionaalne feminism: teooriast praktikasse. Isiklikud ja kollektiivsed praktikad. – Feministeerium 8. XII. <https://feministeerium.ee/interseksionaalne-feminism-teooriast-praktikasse-isiklikud-ja-kollektiivsed-strateegiad/>
- Abrahams, Roger 2003.** Identity. – Eight Words for the Study of Expressive Culture. Toim Burt Feintuch. Urbana–Chicago–Springfield: University of Illinois Press, lk 198–222.
- Abu-Lughod, Lila 1991.** Writing against culture. – Recapturing Anthropology: Working in the Present. Toim Richard G. Fox. Santa Fe, N.M.: School of American Research Press, lk 137–162.
- Anthias, Floya 2002a.** Where do I belong? Narrating collective identity and translocational positionality. – Ethnicities, kd 2, nr 4, lk 491–514. <https://doi.org/10.1177/1468796802020040301>
- Anthias, Floya 2002b.** Beyond feminism and multiculturalism: Locating difference and the politics of location. – Women’s Studies International Forum, kd 25, nr 3, lk 275–286. [https://doi.org/10.1016/S0277-5395\(02\)00259-5](https://doi.org/10.1016/S0277-5395(02)00259-5)
- Anthias, Floya 2006.** Belongings in a globalising and unequal world: Rethinking translocations. – The Situated Politics of Belonging. Toim Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabirān, Ulrike M. Vieten. London: Sage Publications, lk 17–31. <https://doi.org/10.4135/9781446213490.n2>
- Anthias, Floya 2013.** Identity and belonging: Conceptualisations and political framings. – KLA Working Paper Series, nr 8. Kompetenznetz Lateinamerika – Ethnicity, Citizenship, Belonging. https://kompetenzla.uni-koeln.de/sites/fileadmin2/WP_Anthias.pdf
- Antonsich, Marco 2010.** Searching for belonging: An analytical framework. – Geography Compass, kd 4, nr 6, lk 644–659. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2009.00317.x>

- Anttonen, Pertti 2005.** Tradition through Modernity: Post-Modernism and the Nation-state in Folklore Scholarship. (Studia Fennica Folkloristica 15.) Helsinki: Finnish Literature Society. <https://doi.org/10.21435/sff.15>
- Arukask, Madis 2007.** Jakob Hurt modernse maailmavaate saadikuna 19. sajandi eesti kultuuripildis. – Muutused, erinevused ja kohanemised eesti kultuuriruumis ja selle naabruses. Koost M. Arukask. Viljandi: Viljandi kultuuriakadeemia, lk 11–30.
- Astapova, Anastasiya 2020.** Ferroconcrete cases, sausage migrants, and Santa Barbara: Self-reflexive metaphors among Russian-speaking refugees in Estonia. – *Journal of Baltic Studies*, kd 51, nr 1, lk 87–103. <https://doi.org/10.1080/01629778.2019.1623277>
- Astapova, Anastasiya 2021.** An Estonian–Russian language club as a venue for grassroots ethnic integration. – *Nationalities Papers. First View*, lk 1–17. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.8>
- Balkenhol, Markus; Mepschen, Paul; Duyvendak, Jan Willem 2016.** The nativist triangle: Sexuality, race and religion in the Netherlands. – *The Culturalization of Citizenship: Belonging & Polarization in a Globalizing World*. Toim J. W. Dyvendak, Peter Geschiere, Evelien Tonkens. London: Palgrave Macmillan, lk 97–112. https://doi.org/10.1057/978-1-137-53410-1_5
- Bauman, Richard 1971.** Differential identity and the social base of folklore. – *Journal of American Folklore*, kd 84, nr 331, lk 31–41. <https://doi.org/10.2307/539731>
- Bauman, Richard 1984.** *Verbal Art as Performance*. Long Grove: Waveland Press.
- Bell, Vikki 1999.** Performativity and belonging: An introduction. – *Theory, Culture & Society*, kd 16, nr 2, lk 1–10. <https://doi.org/10.1177/02632769922050511>
- Bowman, Marion; Valk, Ülo (toim) 2012.** *Vernacular religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Sheffield: Equinox.
- Brubaker, Rogers 2004.** *Ethnicity without Groups*. Cambridge, MA; London: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674258143>
- Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick 2000.** Beyond “identity”. – *Theory and Society*, kd 29, nr 1, lk 1–47.
- De Waal, Tamar 2020.** Conditional belonging: Evaluating integration requirements from a social equality perspective. – *Journal of Intercultural Studies*, kd 41, nr 2, lk 231–247. <https://doi.org/10.1080/07256868.2020.1724906>
- Dundes, Alan 2002.** Kes on rahvas? – A. Dundes, Kes on rahvas? Valik esseid folkloristikast. Tallinn: Varrak, lk 11–32.
- Duyvendak, Jan Willem 2011.** *The Politics of Home: Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Ehala, Martin 2018.** *Identiteedimärgid. Ühtekuuluvuse anatoomia*. Tallinn: Kännimees.
- Fortier, Anne-Marie 2000.** *Migrant Belongings. Memory, Space, Identity*. Oxford, New York: Berg.
- Gardiner, Michael E. 2000.** *Critiques of Everyday Life*. London–New York: Routledge.
- Geddes, Andrew; Favell, Adrian (toim) 1999.** *The Politics of Belonging: Some Theoretical Considerations*. (Contemporary Trends in European Social Science.) Aldershot: Ashgate.
- Geschiere, Peter 2009.** *The Perils of Belonging: Autochthony, Citizenship, and Exclusion in Africa & Europe*. Chicago–London: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226289663.001.0001>

- Gilroy, Paul 2004.** *After Empire. Melancholia or Convivial Culture?* Abingdon: Routledge.
- Glick Schiller, Nina 2012.** Situating identities: Towards an identities studies without binaries of difference. – *Identities*, kd 19, nr 4, lk 520–532. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2012.741525>
- Goldstein, Diane; Shuman, Amy 2012.** The stigmatized vernacular: Where reflexivity meets untellability. – *Journal of Folklore Research*, kd 49, nr 2, lk 113–126. <https://doi.org/10.2979/jfolkrese.49.2.113>
- Grillo, Ralph D. 2003.** Cultural essentialism and cultural anxiety. – *Anthropological Theory*, kd 3, nr 2, lk 157–173. <https://doi.org/10.1177/1463499603003002002>
- Gutiérrez Rodríguez, Encarnación 2020.** Creolising conviviality: Thinking relational ontology and decolonial ethics through Ivan Illich and Édouard Glissant. – *Conviviality at the Crossroads: The Poetics and Politics of Everyday Encounters*. Toim Oscar Hemer, Maja Povržanović Frykman, Per-Markku Ristilammi. Cham: Palgrave Macmillan, lk 105–124. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28979-9_6
- Haring, Lee (toim) 2016.** *Grand Theory in Folkloristics*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press. <https://doi.org/10.2979/grandtheory.0.0.00>
- Hemer, Oscar; Povržanović Frykman, Maja; Ristilammi, Per-Markku (toim) 2020.** *Conviviality at the Crossroads: The Poetics and Politics of Everyday Encounters*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-28979-9>
- Hennoste, Tiit 2003.** *Eesti sotsiolektide seisund*. Tartu: Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/40639>
- Hiimäe, Reet; Kalda, Mare; Kõiva, Mare; Voolaid, Piret 2020.** Koroonakriisi rahvapärased väljendused Eestis. Folkloori taaskasutus kui toimetulekuviis. – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, 1011–1032. <https://doi.org/10.54013/kk757a1>
- Holmes, Douglas R. 2000.** *Integral Europe: Fast-capitalism, Multiculturalism, Neofascism*. Princeton: Princeton University Press.
- Kask, Rasmus 2019.** Mida on ehituses taluarhitektuurilt õppida? [Intervjuu Susanne Brorsonega.] – *Sirp* 18. X.
- Kuutma, Kristin 2008.** Küsimusi identiteedist – teoreetilisi trajektoore kultuuriuuringus. Paar sammukest XXIV. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2007. Toim Janika Kronberg, Mare Kõiva, Kanni Labi. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 15–28.
- Kuutma, Kristin; Seljamaa, Elo-Hanna; Västriku, Ergo-Hart 2012.** Minority identities and the construction of rights in post-Soviet settings. – *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, kd 51, lk 49–76. <https://doi.org/10.7592/FEJF2012.51.kuutma-seljamaa-vastriku>
- Kärner, Tiit 2021.** Lapsepõlves omandatud kultuuril ja keelel on teine kvaliteet. – *Postimees* 22. III.
- Levitt, Peggy; Glick Schiller, Nina 2004.** Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. – *International Migration Review*, kd 38, nr 3, lk 1002–1039. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00227.x>
- Lähdesmäki, Tuuli; Saresma, Tuija; Hiltunen, Kaisa; Jäntti, Saara; Säskilahti, Nina; Vallius, Antti; Ahvenjärvi, Kaisa 2016.** Fluidity and flexibility of “belonging”: Uses of the concept in contemporary research. – *Acta Sociologica*, kd 59, nr 3, lk 233–247. <https://doi.org/10.1177/0001699316633099>

- Madisson, Mari-Liis; Ventsel, Andreas 2014.** Paremäärmuslik sõnavabadus eesti rahvusradikaalide veebisuhtluses. – Mäetagused, nr 57, lk 69–90. https://doi.org/10.7592/MT2014.57.madisson_ventsel
- Mepschen, Paul 2016.** The Culturalization of everyday life: Autochthony in Amsterdam New West. – The Culturalization of Citizenship: Belonging & Polarization in a Globalizing World. Toim Jan Willem Dyvendak, Peter Geschiere, Evelien Tonkens. London: Palgrave Macmillan, lk 73–96. https://doi.org/10.1057/978-1-137-53410-1_4
- Mills, Margaret 2016.** What(s) theory? – Grand Theory in Folkloristics. Toim Lee Haring. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, lk 54–62. <https://doi.org/10.2979/grandtheory.0.0.05>
- Neal, Sarah; Bennett, Katy; Cochrane, Allan; Mohan, Giles 2018.** Lived Experiences of Multiculture: The New Social and Spatial Relations of Diversity. London–New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315628387>
- Nowicka, Magdalena 2020.** Fantasy of conviviality: Banalities of multicultural settings and what we do (not) notice when we look at them. – Conviviality at the Crossroads: The Poetics and Politics of Everyday Encounters. Toim Oscar Hemer, Maja Povrzanović Frykman, Per-Markku Ristilampi. Cham: Palgrave Macmillan, lk 15–42. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28979-9_2
- Nowicka, Magdalena; Vertovec, Steven 2014.** Comparing convivialities: Dreams and realities of living-with-difference. – European Journal of Cultural Studies, kd 17, nr 4, lk 341–356. <https://doi.org/10.1177/1367549413510414>
- Noyes, Dorothy 2003.** Group. – Eight Words for the Study of Expressive Culture. Toim Burt Feintuch. Urbana–Chicago–Springfield: University of Illinois Press, lk 7–41.
- Noyes, Dorothy 2016.** Humble theory. – Grand Theory in Folkloristics. Toim Lee Haring. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, lk 71–77. <https://doi.org/10.2979/grandtheory.0.0.07>
- Paaes, Liina 2016.** Kurtide folkloori kogumine, uurimine ja õpetamine. – Mäetagused, nr 65, lk 77–94. <https://doi.org/10.7592/MT2016.65.paaes>
- Pfaff-Czarnecka, Joanna 2018.** Zugehörigkeit neu denken. Herausforderungen der Arbeitswelt von heute und morgen. – Identität in der modernen Arbeitswelt. Neue Konzepte für Zugehörigkeit, Zusammenarbeit und Führung. Toim Olaf Geramanis, Stefan Huttmacher. Wiesbaden: Springer Gabler, lk 3–19. https://doi.org/10.1007/978-3-658-18786-6_1
- Pink, Sarah 2012.** Situating Everyday Life. Los Angeles–London–New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE.
- Povrzanović Frykman, Maja 2019.** Transnational dwelling and objects of connection. An ethnological contribution to critical studies of migration. – Ways of Dwelling: Crisis – Craft – Creativity. Journal of European Ethnology and Cultural Analysis (JEECA). Special issue 1. Toim Johannes Moser, Nevena Škrbić Alempijević, Alexa Färber, Irene Götz, Ina Merkel, Friedemann Schmoll. Münster–New York: Waxmann, lk 28–45.
- Primiano, Leonard N. 1997.** Religion, folk. – Folklore. An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music and Art. Toim Thomas A. Green. Santa Barbara–Denver–Oxford: ABC Clio, lk 710–717.
- Probyn, Elspeth 1996.** Outside Belonging. London: Routledge.

- Pöldsam, Rebeka 2020.** Otsides kvääre lugusid sõdadevahelise Eesti ajakirjandusest. Eugeenika rollist homoseksuaalsust ja transsoolisust puudutavates aruteludes. – *Mäetagused*, nr 76, lk 95–124. <https://doi.org/10.7592/MT2020.76.poldsam>
- Rahvaloenduse küsitluse tulevad küsimused rahvuse ja emakeele kohta.** – ERR.ee. Uudised 30. IV 2021. <https://www.err.ee/1608196744/rahvaloenduse-kusitluse-tulevad-kusimused-rahvuse-ja-emakeele-kohta>
- Raud, Rein 2013.** Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse. (Gigantum humeris.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Raud, Rein 2018.** Tähenduste keeris. Tervikliku kultuuriteooria visand. Tlk Anne Lange. (Bibliotheca controversiarum.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Roberts, John 2006.** Philosophizing the Everyday: Revolutionary Praxis and the Fate of Cultural Theory. London–Ann Arbor, MI: Pluto Press.
- Seljamaa, Elo-Hanna 2013.** Boosting similarity and difference or only difference? Soviet nationality policies and integration in post-communist Estonia. – *Institutional Legacies of Communism: Change and Continuities in Minority Protection*. Toim Karl Cordell, Timofey Agarin, Alexander Osipov. London: Routledge, lk 186–199.
- Seljamaa, Elo-Hanna 2016a.** Saja rahva lood. Tähelepanekuid kultuurilisest mitmekesisusest ja lõimumisest tänapäeva Eestis. – *Vikerkaar*, nr 7–8, lk 102–114.
- Seljamaa, Elo-Hanna 2016b.** Silencing and amplifying ethnicity in Estonia: An ethnographic account from Tallinn. – *Ethnologia Europaea*, kd 46, nr 2, lk 27–43. <https://doi.org/10.16995/ee.1186>
- Seljamaa, Elo-Hanna 2021.** Diversities claimed, displayed and silenced: Encounters at the new Estonian National Museum. – *Ethnologia Europaea*, kd 51, nr 1, lk 72–98. <https://doi.org/10.16995/ee.1903>
- Siim, Pihla Maria 2019.** Jututamise meetodist laste rändelugude uurimisel. – *Mäetagused*, nr 74, lk 77–98. <https://doi.org/10.7592/MT2019.74.siim>
- Siim, Pihla Maria 2020a.** Hargmaine ühtekuuluvus ja hoolitsemine. Põlvkondadevahelised suhted Soomes elavate eestlaste peredes. – *Mobiilsus, ränne ja hargmaised kontaktid Eesti ja Soome vahel*. (Siirtolaisuusinstituutin julkaisuja 29.) Toim Rolle Alho, Kaja Kumer-Haukanömm. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, lk 137–151.
- Siim, Pihla Maria 2020b.** Comparison as a means of encountering others in the Estonian-Finnish transnational space. – *Cultural Analysis: An Interdisciplinary Forum on Folklore and Popular Culture*, kd 18, nr 1, lk 22–40.
- Siirto, Ulla 2016.** Konviviaalsus: diakoonia põhiväärtus. – Jumala armu poolt vabastatud. (EELK Usuteaduste Instituudi õppekirjandus 14.) Toim Anne Burghardt. Tallinn: EELK Usuteaduste Instituut, lk 204–209.
- Smith, Dorothy E. 1987.** *The Everyday World As Problematic. A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Stolcke, Verena 1995.** Talking culture: New boundaries, new rhetorics of exclusion in Europe. – *Current Anthropology. Special Issue: Ethnographic Authority and Cultural Explanation*, kd 36, nr 1, lk 1–24. <https://doi.org/10.1086/204339>
- Tamm, Marek 2018.** Kas loodusel on ajalugu? Ajalookirjutuse arengutest antropotseeni ajastul. – *Vikerkaar*, nr 7–8, lk 41–51.
- Tamm, Marek 2021.** Veel kord kultuurist, identiteedist ja lõimumisest. – *Postimees* 22. III.

- Tammaru, Tiit 2021.** Eesti rahvusriik rändeajastul. – Postimees 13. I.
- Telve, Keiu 2019.** Family Life Across the Gulf: Cross-Border Commuters' Transnational Families between Estonia and Finland. (Dissertationes ethnologiae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu: Tartu University Press.
- Valk, Aune 2021.** Ma võin olla mõlemad. – Postimees 10. IV.
- Vertovec, Steven 2007.** Super-diversity and its implications. – *Ethnic and Racial Studies*, kd 30, nr 6, lk 1024–1054. <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>
- Viiik, Kadi 2015.** Sõnastik: queer. – *Feministeerium* 10. III. <https://feministeerium.ee/nadala-sona-queer/>
- Viiik, Tõnu 2012.** Eesti kultuuri võimatu mõiste. – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, nr 2, lk 2–12.
- Wimmer, Andreas; Glick Schiller, Nina 2003.** Methodological nationalism, the social sciences, and the study of migration: An essay in historical epistemology. – *The International Migration Review*, kd 37, nr 3, lk 576–610. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00151.x>
- Wise, Amanda; Velayutham, Selvaraj (toim) 2009.** *Everyday Multiculturalism*. New York: Palgrave Mcmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230244474>
- Wood, Nichola; Waite, Louise 2011.** Editorial: Scales of belonging. – *Emotion, Space, Society*, kd 4, nr 4, lk 201–202. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2011.06.005>
- Wright, Sarah 2015.** More-than-human, emergent belongings: A weak theory approach. – *Progress in Human Geography*, kd 39, nr 4, lk 391–411. <https://doi.org/10.1177/0309132514537132>
- Youkhana, Eva 2015.** A conceptual shift in studies of belonging and the politics of belonging. – *Social Inclusion*, kd 3, nr 4, lk 10–24. <https://doi.org/10.17645/si.v3i4.150>
- Yuval-Davis, Nira 2004.** Borders, boundaries, and the politics of belonging. – *Ethnicity, Nationalism, and Minority Rights*. Toim Stephen May, Tariqu Modood, Judith Squires. Cambridge: Cambridge University Press, lk 214–230. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489235.011>
- Yuval-Davis, Nira 2006.** Belonging and the politics of belonging. – *Patterns of Prejudice*, kd 40, nr 3, lk 197–214. <https://doi.org/10.1080/00313220600769331>
- Yuval-Davis, Nira 2011.** *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446251041>
- Yuval-Davis, Nira 2012.** The double crisis of governability and governmentality. – *Soundings*, nr 52, lk 88–99. <https://doi.org/10.3898/136266212803853635>

Elo-Hanna Seljamaa (sünd 1980), PhD, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna kaasprofessor (Ülikooli 16, 51003 Tartu), elo-hanna.seljamaa@ut.ee

Belonging – non-belonging: On the concepts of belonging, conviviality and autochthony

Keywords: belonging, non-belonging, identity, conviviality, autochthony, vernacular

The article introduces to Estonian readers selected terms and concepts that have been developed in recent decades to describe and make sense of daily experiences of living with difference in contemporary multicultural and -lingual societies. The focus is on the concept of belonging as theorised by Elspeth Probyn, Nira Yuval-Davis and Floya Anthias, among others; also discussed are autochthony and conviviality. The aim is to broaden the vocabulary and thus the ways of thinking about Estonia's diverse population and about the different kinds of ties and experiences that bind individuals to Estonia. The idea that nationality (*rahvus*) equals ethnicity is prevalent in Estonian public discourse, as is the equation of cultural identity with national/ethnic identity. Belonging and conviviality provide vantage points from which to critique and reflect on the concept of identity and to go beyond such ingrained patterns of thought and speech.

Another motivation of this article is to acknowledge the common ground between interdisciplinary studies of belonging and folkloristics, much of which revolves around expressive forms and practices whereby belonging is sought and experienced – or contested and denied. The concept of vernacular and the idea of humble theory, which have inspired many folklorists over the past decades, build on lived quotidian experiences and ethnographic methods, as do studies of belonging and conviviality.

Elo-Hanna Seljamaa (b. 1980), PhD, University of Tartu, Department of Estonian and Comparative Folkloristics, Associate Professor (Ülikooli 16, 51003 Tartu), elo-hanna.seljamaa@ut.ee